

Εργαστήριο Φιλοσοφία-Διακυβέρνηση-Οικονομία "Ηθική"

No 8 (2011)

Πλατωνικοί και Πληθωνικοί φύλακες

Θεόδωρος Τσούχλος

doi: [10.12681/ethiki.22736](https://doi.org/10.12681/ethiki.22736)

To cite this article:

Τσούχλος Θ. (2020). Πλατωνικοί και Πληθωνικοί φύλακες. *Εργαστήριο Φιλοσοφία-Διακυβέρνηση-Οικονομία "Ηθική"*, (8), 37-45. <https://doi.org/10.12681/ethiki.22736>

Πλατωνικοί και Πληθωνικοί φύλακες

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΤΣΟΥΧΛΟΣ

Ο Πλάτων και ο Πλήθων έζησαν σε δύο εντελώς διαφορετικές εποχές. Ο πρώτος, μέγιστος πολιτικός φιλόσοφος της αρχαιότητας, έδρασε κατά το πρώτο ήμισυ του 4ου π.Χ. αι., εποχή προϊούσας κάμψης και παρακμής της πόλεως των Αθηνών. Ο δεύτερος που θεωρούσε τον Πλάτωνα ως άμεσο πνευματικό διδάσκαλο, υπήρξε ο σημαντικότερος νεοπλατωνιστής του Μεσαιωνικού Ελληνισμού. Η φιλοσοφική και πολιτική του δράση, κατά την πρώτη πενηκονταετία του 15ου αι., συμπύπτει με την ύστατη προσπάθεια σωτηρίας του ιστορικά παρηκμασμένου Βυζαντίου.

Ήσαν και οι δύο γόννοι σημαντικών και αριστοκρατικών οικογενειών, έλαβαν άριστη παιδεία και ίδρυσαν σημαντικότερες φιλοσοφικές Σχολές. Παράλληλα είχαν προτείνει μια ριζικότερη πολιτική, κοινωνική και οικονομική μεταρρύθμιση που θα αναμόρφωνε την υπάρχουσα τραγική πραγματικότητα της εποχής τους.

Ο Πλάτων μέσα από το έργο του «Πολιτεία» παραθέτει ένα σημαντικότατο φιλοσοφικό διάλογο που έχει ως στόχο μια ιδανική κοινωνία, δομημένη στη βάση των αντιλήψεων των ανθρώπων για τα ελαττώματα των πραγματικών κοινωνιών¹.

Για να επιτευχθεί η «άριστη πολιτεία», είναι απαραίτητο να υπάρξει σύμπτωση φιλοσοφίας και πολιτικής στο ίδιο πρόσωπο, έτσι ώστε να σταματήσουν τα δεινά των πολιτικών κοινωνιών και ολόκληρου του ανθρωπίνου γένους². Η διαμόρφωση και η διάπλωση

της «ορθής πολιτείας» στηρίζεται σε σημαντικότερο βαθμό σε μια συγκεκριμένη κατηγορία πολιτών, ανδρών και γυναικών, τους περίφημους φύλακες και τις περίφημες φυλακίδες. Η διαδικασία της εξέλιξης τους είναι πολύχρονη και πολύμοχθη, ενώ η εκπαίδευση τους θεωρείται³ ως ένα σύστημα που έχει καθιερωθεί από την πολιτεία και οδηγεί σε μια επαναστατική αναμόρφωση με αφάνταστες ιστορικές συνέπειες.

Η όλη αυτή διαδικασία, σηματοδοτείται μέσα από τα δύο πρώτα «κύματα» της πλατωνικής πολιτικής σύλληψης. Το πρώτο «κύμα» αναφέρεται στην εξίσωση ανδρών και γυναικών στη μελλοντική πολιτεία⁴. Το δεύτερο αποκαλύπτει το σχέδιο της απόρριψης της έννοιας της οικογένειας, αλλά και την επαναστατική πρόταση για την κοινοκτημοσύνη γυναικών και παιδιών⁵. Το τρίτο και φοβερότερο «κύμα» είναι αυτό που αναφέρεται στους φιλοσόφους, βασιλείς και βασιλίδες.

Ο Πλάτων διακρίνει τους φύλακες – φυλακίδες από το πλήθος των άλλων πολιτών και ως κεντρικό τους στόχο θέτει τη δημιουργία από αυτούς της νέας «ορθής πολιτείας». Η επιλογή τους θα είναι απόλυτα αξιοκρατική, καθώς οι άρχοντες έχουν την ιερή υποχρέωση να επιλέξουν τα παιδιά αυτά που θα διαθέτουν τα ακριβά μέταλλα στην ψυχή τους. Εάν όμως η επιλογή αυτή πραγματοποιηθεί με αναξιοκρατικό τρόπο, τότε θα κινδυνεύσει η ίδια η πόλη. Ο φιλόσοφος τονίζει χαρακτηριστικά: «τότε θα χαθεί η πόλη, όταν κυβερνήσει ο χάλκινος ή ο σιδερένιος φύλακας»⁶.

Η γυμναστική και η μουσική θα διαπλάσσουν σε πρώτη φάση την προσωπικότητα τους. Η άσκηση και η δοκιμασία των φυλάκων είναι αδιάκοπη και βασανιστική, έτσι ώστε να επιτευχθεί η μεθοδική ανάπτυξη πνευματικών, ψυχικών, ηθικών και σωματικών χαρισμάτων. Η παιδεία που θα λάβουν επιβάλλεται να μορφώνει το

σώμα, το θυμικό και τη διάνοηση. Η εκπαίδευση είναι διαρκής και από την ηλικία των είκοσι έως και των τριάντα υπάρχει μία ενδελεχής ενασχόληση με τα μαθηματικά. Η ψυχή στρέφεται⁷ από τον κόσμο του «γίγνεσθαι» σ' αυτόν του «είναι», δηλαδή από τα αισθητά όντα στην καθαρή νόηση. Η επόμενη φάση που διαρκεί πέντε έτη περιλαμβάνει τη σπουδή της διαλεκτικής, δηλαδή τη φιλοσοφική προσέγγιση του όντος στην καθαυτότητά του χωρίς τη συμμετοχή των αισθήσεων. Η διαλεκτική αποτελεί την κορωνίδα^{8α} της εκπαίδευσης και οδηγεί στο μέγιστο μάθημα που είναι η ιδέα του αγαθού^{8β}. Αυτό είναι το ισχυρότερο και ανώτερο πέρα ακόμη και από την ουσία των όντων^{8γ}.

Μετά από την δεκαπενταετή αυτή εκπαιδευτική διαδικασία που έχει θεωρητικό χαρακτήρα, οι πλατωνικοί φύλακες – φυλακίδες θα κληθούν να αναλάβουν διάφορα πολιτικά αξιώματα. Έχοντας υπερβεί μέσα από την επιστήμη και τη φιλοσοφία τις υλικές επιθυμίες τους, θα έχουν πλέον οδηγηθεί σε ανώτερα πνευματικά επίπεδα. Στο στάδιο αυτό, θα κατέλθουν στην πολιτική κοινωνία, θα δοκιμαστούν μέσα από τη διακυβέρνηση της «ορθής πολιτείας», ενώ παράλληλα θα είναι αυτοί που θα την υπερασπίσουν από κάθε εξωτερική επιβουλή.

Ο Πλάτων θεωρούσε ότι η ατομική ιδιοκτησία, αλλά και γενικότερα η ιδιωτική οικονομία δημιουργούν προβλήματα, καθώς συγκρούονται τα διάφορα προσωπικά συμφέροντα. Οι φύλακες και οι φυλακίδες δεν θα έπρεπε να έχουν ατομική ιδιοκτησία, καθώς η ίδια η πολιτεία θα τους παρείχε τα αναγκαία, που δε θα ήσαν όμως υπερβολικά. Ο καθημερινός βίος τους, προέβλεπε κοινά συσσίτια και κοινή διαβίωση, όπως είναι αυτή των στρατιωτών σε στρατόπεδο. Επίσης, απαγορευόταν ρητά η κατοχή χρυσού και αργύρου. Παράλληλα, ο Πλάτων προέβλεπε την κοινοκτημοσύνη των γυναι-

κών και των παιδιών, καθώς καταργούσε τον καθιερωμένο θεσμό της μονογαμίας.

Ως αποστολή οι φύλακες και οι φυλακίδες είχαν:

- 1) Να καταστούν δημιουργοί ελευθερίας για την πόλη, υπερασπίζοντάς την από τους εξωτερικούς και τους εσωτερικούς κινδύνους⁹.
- 2) Να αποτελούν τους φύλακες των νόμων, έχοντας ιδιαίτερη ευθύνη για την προστασία της πόλεως, έναντι όλων αυτών που δεν θα επιθυμούσαν να υπακούσουν και να τηρήσουν τους νόμους της.
- 3) Να είναι ελεύθεροι από εξωτερικές δεσμεύσεις και η ελευθερία αυτή των κινήσεών τους, οδηγεί σε έναν πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό βίο χωρίς ακριβείς ρυθμίσεις και λεπτομερειακό σχεδιασμό ενός δικαϊκού συστήματος¹¹.
- 4) Να αναλάβουν, μέσα από την επαναστατική τους δράση, το έργο της εκκαθάρισης του παλαιού καθεστώτος και της καταστροφής των παλαιών αρχών, αξιών, θεσμών και ηθών¹².
- 5) Να εκφράζουν τις αρετές της σοφίας, της ανδρείας και της σωφροσύνης¹³.

Ο Πλήθων γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στα μέσα περίπου του 14ου αι. και πέθανε στο Μυστρά το 1452. Η περίοδος αυτή καλύπτει τον τελευταίο δραματικό αιώνα του Βυζαντίου. Κατά το μαθητή του, Βησαρίωνα¹⁴, ήταν ο σοφότερος άνδρας που γεννήθηκε η Ελλάδα ύστερα από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη και σ' αυτόν, εάν υπήρχε μετεμψύχωση, θα είχε μεταφερθεί η ψυχή του Πλάτωνος. Υπήρξε ο τελευταίος μεγάλος νεοπλατωνικός και έτσι ακριβώς εμφανίζεται στο κυριώτερο σύγγραμά του «*Η των νόμων συγγραφή*», όπου αναπτύσσει τις αναμορφωτικές του ιδέες. Χαρα-

κτηρίστηκε ως σημαντικός πολιτικοοικονομικός αναμορφωτής και μεταρρυθμιστής. Επιζητούσε μια ριζική ανατροπή και μια νέα διαρρύθμιση της υπάρχουσας κατάστασης με πολιτικό πρωταγωνιστή τον ίδιο.

Μέσα από δύο υπομνήματά του, που απευθύνονται προς τον αυτοκράτορα Μανουήλ Β' και τον υιό του Δεσπότη Θεόδωρο Β', αλλά και το περίφημο έργο του «*Νόμος*» προτείνει ένα σωστικό μεταρρυθμιστικό πολιτικό και κοινωνικό σύστημα για το Δεσποτάτο του Μυστρά αλλά και για την ίδια την Αυτοκρατορία. Το ιδεώδες που προτιμά ο Πλήθων είναι ο συγκερασμός της πολιτείας των Λακεδαιμονίων και του «κρατίστου πλατωνικού πολιτεύματος», στο οποίο οι άρχοντες οφείλουν να έχουν μνηθεί στη φιλοσοφία. Ως πολιτειακό σχήμα επιλέγει τη μοναρχία, που την ονομάζει ως «την ασφαλέστατην και λυσιτελεστάτην»¹⁵. Ουσιαστικά λοιπόν αυτό που προτείνει είναι η βασιλική μοναρχία.

Η προτίμηση του Πλήθωνος στο μοναρχικό πολίτευμα πιθανότατα να στηρίζεται και στις οντολογικές του αντιλήψεις, ενώ ως γνώστης συγκεκριμένων πλατωνικών χωρίων διατυπώνει την πρόταση, ότι το «επίγειο» πολίτευμα οφείλει να αποτελεί εικόνα, συνεπώς μίμηση της απόλυτης μοναρχίας του Δία. Ο Πλήθων διακρίνει σε τρία μέρη την προτεινόμενη από αυτόν πολιτεία:

1. στο αυτουργικόν
2. στο διακονικόν
3. στο αρχικόν

Το τελευταίο βρίσκεται επάνω από τα δύο άλλα ενώ στην κορυφή είναι εγκατεστημένος ο βασιλεύς ή ηγεμών ή δεσπότης. Ακολουθούν δε στην πληθωνική ιεραρχία όλοι όσοι υπηρετούν την Πολιτεία.

Η εποχή στην οποία ζούσε ο Πλήθων δεν του επέτρεπε να διατυπώσει απόψεις, το ίδιο επαναστατικές με τις πλατωνικές, σχετικά με την αναγκαιότητα της ανάληψης της εξουσίας από τους φιλοσόφους¹⁶. Για το λόγο αυτό, καταφεύγει στην ιδέα των «συμβούλων αρχόντων». Όμως, στο «Συμβουλευτικό προς Θεόδωρο»¹⁷ ο Πλήθων ουσιαστικά υιοθετεί την πλατωνική αντίληψη χρησιμοποιώντας τις ίδιες περίπου εκφράσεις που χρησιμοποιεί ο μέγας φιλόσοφος σε σχετικό χωρίο του βου βιβλίου της «Πολιτείας»¹⁸, όπου αναφέρεται στην αναγκαιότητα της άσκησης της εξουσίας από τους φιλοσόφους και από αυτούς που μετά από θεϊκή έμπνευση με πάθος ερωτευτούν την αληθινή φιλοσοφία.

Την πλατωνική αυτή άποψη μεταφέρει στην εποχή του και της δίδει ίδιο σχήμα. Καταφεύγει στη σύλληψη μιας ευκολότερα πραγματοποιήσιμης ιδέας. Πλησίον των αρχόντων οφείλουν να υπηρετούν «σύμβουλοι άριστοι». Αποτελεί δε πρωταρχικό καθήκον των αρχόντων η εκλογή ικανότατων συμβούλων¹⁹. Σ' αυτούς οφείλει να μεταδώσει το απόλυτο ενδιαφέρον για την κοινή σωτηρία. Η σωτηρία της πατρίδος τίθεται ως το ύψιστο καθήκον και είναι αυτό, το οποίο προκαλεί τον έπαινο ή τον ψόγο του βασιλέως²⁰.

Ο Πλήθων δίδει μεγάλη σημασία στη φιλοσοφική, πολιτική και ηθική παιδεία των συμβούλων. Προτείνει μια νέα παιδεία αντίθετη με το βυζαντινό φανατισμό. Ο άνθρωπος πλέον καθίσταται ον κοινωνικό και πολιτικό, με κοινωνικοπολιτική δράση και πρωτοβουλία²¹. Η προτεινόμενη παιδεία περιλαμβάνει ένα ευρύ πρόγραμμα που αγκαλιάζει σφιχτά τους δύο πόλους της πρακτικής δράσεως, την ηθική και την πολιτική κάτω από τον καθολικό, αλλά και περιποιητικό όρο της φρονήσεως²². Οι πληθωνικοί φύλακες αποτελούν την κυβερνητική ομάδα των καλών και πεπαιδευμένων αστών συμβούλων²³.

Οι προτεινόμενοι από τον Πληθώνα «άριστοι σύμβουλοι», δεν πρέπει να είναι ούτε ολίγοι, ούτε πολλοί. Οφείλουν να έχουν λάβει άριστη παιδεία, έτσι ώστε να είναι δυνατή η μεταξύ των συνεννόηση, οι δε αποφάσεις τους θα έχουν ως γνώμονα την λογική. Η οικονομική τους κατάσταση πρέπει να είναι μεσαία, καθώς δεν θα είναι ούτε πολύ πλούσιοι, ούτε πολύ πτωχοί. Η επιλογή των «μετρίως εχόντων βίου» θα αναδείκνυε ως συμβούλους αυτούς που θα ενδιαφέρονταν για το κοινό συμφέρον όλων των πολιτών. Ο Πολυϊστωρ του Μυστρά δεν αναφέρει χρονικό περιορισμό στην άσκηση των καθηκόντων τους. Ουσιαστικά, μόνο ο άρχων – ηγεμών θα είχε τη δυνατότητα να τους αντικαταστήσει εάν έκρινε ότι κάποιος από αυτούς δε επιτελούσε ορθά το καθήκον του²⁴.

Ο πληθωνικός φύλακας όφειλε να προτιμά «τα ωφελιμότερα τε και βελτίω προ των ηδέων», είχε δε ως καθήκον να είναι ευθύς και ειλικρινής, αποφεύγοντας κάθε κολακεία. Οι άρχοντες όφειλαν να έχουν πλησίον τους καλούς και σοφούς συμβούλους, οι οποίοι δεν θα έπρεπε να σκέπτονται δόλια. Οι προτάσεις τους θα είχαν ως στόχο τα ωφελιμότερα για το σύνολο, ενώ δεν θα ήταν ορθό να αποδέχονται χωρίς σκέψη τις επιθυμίες του ηγεμόνα θεωρώντας τα πάντα ως αρεστά²⁵.

Δεν πρέπει να αγνοήσουμε το γεγονός ότι η πληθωνική πρόταση για το ρόλο των σοφών – συμβούλων του ηγεμόνα, καθιστά το νεοπλατωνιστή φιλόσοφο πρόδρομο του Μακιαβέλι. Ο Πλήθων, με τη σχετική του εισήγηση προς το Δεσπότη Θεόδωρο, υποστηρίζει την αναγκαιότητα να συνεπικουρείται του έργου του ηγεμόνα από επαγγελματίες πολιτικούς²⁶. Οι πολιτικοί αυτοί που θα ανήκαν στην πρώτη κοινωνική τάξη, θα διέθεταν ορισμένα «ευγενέστερα» και «μείζονα» προσόντα. Οι προτάσεις αυτές συνδυάζουν, αλλά και συμβιβάζουν τη βασική αρχή των «φιλοσόφων αρχόντων» με την

κρατούσα, κατά τον 15^ο αι., κατάσταση. Προτείνονται, λοιπόν, οι «άριστοι σύμβουλοι» που θα έχουν ως οδηγούς τον πλατωνισμό και τις δόξες της Αρχαίας Ελλάδος και θα είναι μνημένοι στη φιλοσοφία.

Η παρουσία των πλατωνικών φυλάκων αποπνέει την αισιοδοξία αλλά και τη βεβαιότητα, ότι οι άριστοι αυτοί πολιτικοί θα ανατρέψουν την παλαιά πολιτική πραγματικότητα και θα πραγματώσουν την μελλοντική «άριστη πολιτεία». Αλλά και η πρόταση που διατυπώνεται, ότι οι γυναίκες έχουν την ικανότητα να κυβερνούν, έχει χαρακτηριστήρα άκρως επαναστατικό. Η πλήρης εξομοίωση τους με τους άνδρες δημιουργεί μια νέα πολιτική, κοινωνική, αλλά και αξιακή πραγματικότητα, καθιστά δε την πλατωνική «Πολιτεία» ως μια ρηξικέλευθη πολιτεία του ιστορικού παρόντος αλλά και του μέλλοντος.

Δεκαεννέα αιώνες μετά την «άριστη» και «ορθή» πλατωνική πολιτεία, έχουμε την προτεινόμενη από τον Πλήθωνα «σπουδαία» και «σπουδαιστάτη». Σ' αυτή, σημαντικό ρόλο θα διαδραματίσουν οι «άριστοι σύμβουλοι», που με τον βασιλέα και τους άρχοντες θα συναποτελούσαν την ηγεσία της πολιτείας του Φιλοσόφου, το «αρχικόν φύλον», όπως το ονομάζει και ο ίδιος. Οι προτεινόμενοι, λοιπόν, πληθωνικοί φύλακες εκφράζουν ανάγλυφα την αντίληψη του μέγιστου νεοπλατωνιστή, ότι η ευπραξία του πολιτικού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ορθότητα των αποφάσεων του και συνιστά τη μοναδική προϋπόθεση ευδαιμονίας ολόκληρης της πολιτικής κοινότητας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. J. Annas, *An introduction to Plato's Republic*, Clarendon Press, Oxford 1981, pp. 4-5.
2. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, 473 c11-d5.
3. Jaeger, *Παιδεία*, τ.Β, γ' εκδ. Αθήναι 1971, σ. 275.

4. Πλάτωνος, *ό.π.*, 451c-457c.
5. Πλάτωνος, *ό.π.*, 457c-461e.
6. Πλάτωνος, *ό.π.*, 415c5-6.
7. Πλάτωνος, *ό.π.*, 537b8-c3.
8. 8α Πλάτωνος, *ό.π.*, 534e2-3, 8β. 505a2, 8γ. 509b8-10.
9. Πλάτωνος, *ό.π.*, 395b8-c1, 415d6-e4.
10. Πλάτωνος, *ό.π.*, 421a.
11. Ν. Σκουτερόπουλου, *Πλάτωνος Πολιτεία*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2002, σ. 827.
12. Κ. Δεσποτόπουλου, *Πολιτική Φιλοσοφία του Πλάτωνος*, β' εκδ, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1980, σ. 13.
13. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, 431e10-432a9.
14. Λ. Μπενάκη, «Πλήθων – Γεμιστός Γεώργιος», *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 8, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1988, σ. 308.
15. Πλήθωνος, *Συμβουλευτικός 1* (P.G., 160, 841A).
16. Β. Νικολαΐδου, *Ο Πολιτικός κατά τον Γεώργιο Γεμιστό - Πλήθωνα*, Αθήνα 1992, σ. 2.
17. Πλήθωνος, *Συμβουλευτικός προς Θεόδωρο*, σ. 130/6-11.
18. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, 499b2 – c2.
19. Πλάτωνος, *Συμβουλευτικός 22* (P.G., 160, 860D-861A).
20. Πλάτωνος, Μονωδία α, (P.G., 160, 949C-952A).
21. Αντ. Αντωνάκοπουλου, *Εισαγωγή στην Ιστορία των πολιτικών ιδεών των Νεότερων χρόνων*, τ. Ι, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1980, σ. 191.
22. Γ. Βλάχου, *Εισαγωγή στις πολιτικές θεωρίες των Νεότερων χρόνων*, τ. Α, εκδ β, Παπαζήση, Αθήνα 1971, σ. 112
23. Αντ. Αντωνάκοπουλου, *ό.π.*, σ. 199.
24. Πλήθωνος, Συμβουλευτικός 7 (P.G., 160, 848D) και Θεοδ. Νικολάου, *Αι περί Πολιτείας και Δικαίου ιδέαι του Γ. Πλήθωνος Γεμιστού, Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται*, Εκδ. Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 81 και Μαμαλάκης Ι: *Ο Γ. Γεμιστός εν Πελοποννήσω*, Φ.Σ. του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 20.
25. Θεοδ., Νικολάου, *ό.π.* σσ. 83-84.
26. Β. Νικολαΐδου, *ό.π.*, σ. 4- σημ. 11.